

Стопанската задруга на българите

Румен Андреев*

Резюме: Един от интересните стопански институти е задругата. Тя съществувала хиляди години, като на Балканския полуостров се е запазила до началото на 20-и век. Задругата са няколко семейства, които живеят и обработват обща земя. След освобождението на България се появяват нови институти, същността на които са различни на местните култури и социални взаимоотношения и водят до разпадането на задругата. България в началото на 20-и век е земеделска държава и обработването на земята се извършва от селската задруга, общност (комуна), като няма утвърдена частна собственост и стопански индивидуализъм. В продължение на хиляди години по българските земи съществува задругата, която е създадена на икономическа основа и запазва традициите, езика, морала в българското общество. Тези общности са самостоятелни, като справедливостта е в тяхната основа – разпределението на произведената продукция се извършва в задругата. Селското стопанство е зависимо от природните условия, затова засушаването, наводнения, градушки, скакалци и други предизвикват глад. Задругите на българите успяват да преодолеят тези бедствия без масов глад, както има в Европа през 18-и век. Целта на статията е да

изследва причините за продължителното съществуване на задругата и бързото нейно разпадане след създаването на националната държава. Съществуването на задругата показва, че на Балканите през Средновековието не е имало такова закрепостяване на селянина към земята, като във феодална Европа, а е съществувала относителна самостоятелност на обработващите земята, които са били заинтересовани от производителността на собствения си труд.

Ключови думи: стопанска задруга, земеделие, феодализъм.

JEL: N10, P48, Q15.

Увод

Класическите икономисти от 18-и век придават голямо значение на труда като производствен фактор. Според Адам Смит разделението на труда е основната причина за увеличаването на богатството, което според него са произведените продукти и стоки. Трудът в тези разбирания и исторически период не е индивидуален, а общ. През 1776 г., когато Смит издава „Богатството на нациите“, в Англия съществуват общински земи, които предоставят възможност на обработващите ги да получават продуктите, които произвеждат върху тях. В теорията на Смит изпъква „икономическият човек“ с неговия индивидуализъм и склонност към размяна, което създава

* Румен Андреев е доктор, доцент в катедра „Политическа икономия“ на УНСС.

пазарите, но на практика през 18-и век се произвежда, продава и купува в определени социални групи и не съществуват индивидуални производители, а общности. Индивидуализмът на „икономическия човек“ в теорията на Смит е критикуван от много икономисти по-късно за това, че отделя човека от обществото – Торстен Веблен, Макс Вебер, Карл Полани, Дейвид Грейбър и др. След налагането на субективизма в икономическата теория през втората половина на 19-и век се появяват моделите на Робинзон, според които човек е изолиран от обществото и преследва единствено удовлетворение на собствените си нужди. Създават се рестриктивни изследвания на изолиране от различни социални фактори, които са наречени при други равни условия, а критиците на тези модели са остракирани.

Стопанската дейност на човека е подчинена на система от социални връзки, човек се стреми не само към печалба и полезност, но и към престиж и социален статус, а материалните блага само служат на тази цели. Според Полани (2002, с. 56) историята и етнографията показват, че в миналото на хората преобладава колективната или родовата психика, а не индивидуализмът. Торстен Веблен, съзателят на институционализма, формулира това (цитирано в Hudson, 2014) – *„В примитивната икономическа ситуация разбира се няма самотен ловец живеещ в пещера или на друго място и няма човек, който да прави със своя собствен труд всички стоки, които ползва ...Няма разумно съмнение, за това че човечеството е достигнало такова ниво, като икономическата единица не е самотен ловец, а някакъв вид общност“.*

Стопанският живот в европейското село до началото на 20-и век не се различава съществено от този, който е съществувал преди хиляди години. След появата на плуга до първата половина на XX век, когато започва механизирането на обработване на земята, в земеделието се произвежда с повече труд. Заетостта в земеделието е много по-висока отколкото в останалите отрасли на производството. Естеството на работата е такова, че за обработването на земята, а след това прибирането на реколтата са необходими много работници за разлика от занаятите, в които работят сравнително по-малко хора и където може да се приложи разделение на труда. Димитър Маринов (1897, цитирано в Антология, 1984, с. 297) дава определение на задругата: под името задруга разбираме семейство, състоящо се от 10, 15, 20 или повече малки семейства или домакинства, които живеят заедно в едно гумно, работят на едно, принасят в едно, ядат наедно и се управляват от един човек.

Задругата е колективен неформален институт на производство и разпределение в общността, йерархията в който смекчава конкуренцията между отделните членове и осигурява справедливост. Тези неформални институти са преобладавали в човешката история, като неизменчивостта им е намалявала несигурността в живота, а създадените силни социални връзки между членовете на общността стават източник на идентичност. Тази структура създава стабилност вътре и вън от института на задругата, като всяко некооперативно поведение при размяната се санкционира

по неикономически начин – например остракизм (Седларски, 2011, с. 55).

Миналото на задругата – община и собственост

Задружното обработване на земята съществува още в Месопотамия. Много от законите в тези древни царства са целели запазването на свободата на обработващите земята селяни, при което са ги предпазвали от нейното отнемане. В гържавите в Месопотамия, по-късно в Древен Египет, след като нов цар гоиде на власт, обявява премахване на личните дългове към гържавата, храмовете и частните кредитори. Премахването на дълга дава възможност на дължниците, които работят, за да върнат дълга си към кредиторите, да се върнат при своите семейства, да получат отново земята си и правото да получават реколтата от нея. Тези гържавни актове предпазват обществото от социално разделение, робство и бунтове (Hudson, 2017, с. 80). Свободата на селяните и защитата на слабия от силния, дебитора от кредитора са в основата на „Законите на Хамурапи“. Това човешко отношение към дължниците е правило в древния свят от времето на Месопотамия, в Гърция по времето на цар Соломон, Египет, Юдейската гържава и по-късно мюсюлманското право. Византия прогължава тази традиция на защита на гребните собственици – военни имения и селяни. Такива са законите на Юстиниан, Роман Лакапин, Василий II и гр. Османската империя наследява това администриране на земята и остава част от земята на свободните селяни.

Общината през Средновековието е водещ институт, като съседската община е нейна основна форма. Във Византия се запазва още по-архаичен тип община – домашната община или голямото семейство. Голямото семейно стопанство, каквато е задругата, съществува в рамките на общината. В документи за покупка на земя под гръцкото название мерос обикновено стои цял колектив роднини. Тази вид семейна собственост във Византия е широко разпространена, въпреки че през 13-и век се намират все повече документи за нейното разделяне (Кажган, 1952, с. 74).

Задругата в България има своя проекция в историята на Византия. След като се заселват на Балканския полуостров славяните извършват преврат в социално-икономическите отношения. Свободен народ, славяните не допускат закрепостяване към земята и създават отношения, при които земята принадлежи на тези, които я обработват – свободните селски общини. Тези нови отношения на свободни общини се разпространяват и на други места на полуострова, които не са свързани с нови преселници и са легитимирани в Земеделски закон от 8-и век. Общинската собственост се запазва върху неразделната земя, като при увеличаването на населението част от общинската земя подлежи на разделение. През този период във Византия изчезва закрепостяването и големите латифундии, като това състояние се запазва до края на 12-и век, когато отново се възстановява едрата собственост и закрепостяването като това в Европа (Мутафчиев, 2014, с. 260).

Докато Западът се фрагментира във феодални владения, във Византия идва на власт администрация от арменски и кавказки произход, която прогонва старата аристокрация. Все още съществуват свободни селски общини, земите на които са застрашени да бъдат разделени и погълнати от едрите собственици (Hudson, 2018, с. 353). Общината във Византия владее неразделени частни земи от обработваема земя с право на върховна собственост. Облагането с данък на общината и военните задължения не лишават членовете на общината от свобода. През 10-и век *динатите* превръщат свободното земеделие в крепостничество (Литаврин, 1977, с. 10). Въпреки малкото и спорни източници за собствеността върху земята на Първата българска държава, броят на свободните селяни е твърде значителен (Литаврин, 1987, с. 50). Селското население живее в свободни селски общини и води начин на живот, който остава непроменен до началото на XX век (Рънсман, 1993, с. 84).

От зората на цивилизацията и през феодализма данъчното облагане се основава на земята, реколтата от нея и трудовата повинност. Във Византия през X век *динатите* (властните) се съпротивляват на императора, като присвояват земята и реколтата от нея и използват труд на селяните за себе си, с което отслабват военната сила на империята. Според Хъдсън (2018, с. 386-387) прехвърлянето на земята извън общата собственост е първият знак за правата на собственост в епохата на права на собственост. Вторият знак е, че това прехвърляне е необратимо, за разлика от миналото, когато са изтривали дълга

и връщали земята на дължниците. През бронзовата епоха владетелите възстановявали икономическия ред, като опрощавали дълга и връщали земята на тези, които я обработват. През периода на индустриалния капитализъм налагането на необратими права на собственост и отнемането на земята от тези, които я обработват, е победа за едрите земеделци и кредиторите.

Според английския историк Макфарлейн (1979, цитирано в Седларски, 2022, с. 174) през Средновековието собствеността върху земята в Англия е индивидуална, докато на континентална Европа принадлежи на семейства. В Англия земята се продава по-често, отколкото в Европа, а икономическите отношения с посредничеството на парите са много повече, отколкото в другите страни. Културните различия в отделните страни са много по-стари от предположенията на съвременните стопански историци. Семейните връзки са по-слаби в обществата с преобладаващ индивидуализъм и по-силни в тези с колективизъм. Съответно семейните отношения в индивидуалистичните общества са по-пазарно ориентирани, отколкото в колективистичните.

Българите под османска власт нямат държава и българската общност е спонтанно организирана от самосъзнанието, а не от закона. Селската общност владее земите си общо, при което утопията на равенството на българите изглежда напълно възможна (Свинтила, 2007, с. 87).

Задругата показва, че членовете на задругата не са наемни работници без собствена земя. Всички средства за производство – цялата земя, лозята, пасища и гори, селскостопански постройки

и оръдия на труда, са собственост на загругата. Ако домакинят при отсъствие на членовете на общината продаде имот или имуществото на загругата, се смята за голям срам и грях, а на купувача се гледа като на голям негодник. Всеки член на загругата може да има лична собственост, а след като бъдат приключени работите на загругата, може да работи за себе си или да помага на някой, като това, което получи, използва за каквото реши, без намесата на домакина (Антология, 1984, с. 317-319).

Завещание в загругата няма. Според обичая цялото имуществото е разпределено между нейните членове и всеки от тях знае каква точно част притежава. Дори да се разпадне загругата, всеки син, брат, жена, внук получава справедливо своя дял. Преди смъртта си дягото съобщава, че е обещал да гари пари на църква, че за построяването на мост, чешма, път трябва да се дадат пари или да се участва с труд и гр. Това последно желание се изпълнява безпрекословно (Антология, 1984, с. 320).

Управлението на загругата, трудът и нравствеността

Според Хаджийски (2002, с. 608) загругата може да съществува само докато за нея има земя, достатъчна, за да я храни. Загругата е сружение първо за живот и след това за имот. Собствеността е само средство за общ живот. На отделния загругар не му е необходим отделен имот, защото той не може да съществува сам и не знае какво да прави с отделната собственост.

Управлението в загругата е на най-възрастния и опитен мъж в загругата –

старейшина (дяго, баща, домакин, стопанин). В римското семейно право тези права се наричат *patria potestas* (власт на бащата) и продължават до неговата смърт. Въпреки че средновековна България е съсед на Византия до изгването на турците на Балканите, българите възприемат тези права на бащата, които са повече характерни за Римската империя, а не за Византия (Sanders, 1949, с. 62). Старейшината е главният в йерархията на загругата. Слуша се неговата дума и не му се противоречи. Цялата собственост на загругата е на старейшината, той може да продава и купува, без да пита някой друг. Единствен контрол върху него има неговата съвест и общественото мнение. Какво ще кажат хората е най-силният аргумент на разположението на старейшината – ако той не се съобразява с хорското мнение, това ще причини семейно нещастие в загругата.

Управлението на домакинството в загругата е поверено на най-опитната жена в загругата (бабата), която може и да не е съпруга на старейшината. Българският старейшина се отнася добре с бабата и не започва нищо без да се посъветва с нея. При българите съществува равенство между мъжа и жената, майката и синовете, което не е обичайно за южните славяни. Въпреки че старейшината има висшата власт в загругата да съди и решава и трябва да гържи жената в подчинение, това мъжко право не достига до деспотизма на гругите славяни (Водовозовой, 1898, с. 63) (фигура 1).

Бабата в българската загругата се ползва с изключителни права при сватбата на младите. Тя определя с кого ще сключи брак и ще ръководи подготовката

и ритуала съобразно традициите. Децата до 12 години, които не се считат за работници, помагат вкъщи на бабата. Празниците, традициите, обредите също са задължение на бабата. Всички жени в задругата са длъжни да се подчиняват на бабата и да вършат всяка работа, която тя им нареди. Бабата трябва да е справедлива към всяка една жена в задругата. Статутът на бабата гали е съпруга на грядото, негова етърва или друга, определя и различното влияние в задругата. Ако е съпруга, обикновено е в равноправно положение с грядото, ако е майка на мъжете, нейното положение е същото и понякога може да посмее да погълчи грядото. Друго е положението, ако бабата е етърва – ако не прояви такт спрямо другите етърви, задругата е застрашена от разпадане. Според Димитър Маринов (Антология, 1984, с. 314) причина за разпаданите се задруги е, че

по-младите етърви не могат да търпят грубостите на бабата етърва. Едни от главните недостатъци на задругата са личните взаимоотношения. Отделното семейство в задругата изчезва, като не може да води самостоятелен живот. Правата на задругата са над тези на семейството (Антология, 1984, с. 317).

Разпадането на задругите

Повечето автори смятат, че задругата се разпада по вътрешни причини – спорове между младите, интригите на жените и др. (Гешев, 1997, с. 30), но съществуването на задругите е повече от хиляда години, през които също е имало конфликти в самата задруга. Според Хаджийски (2002, с. 104) причините за разпадането на задругите са увеличаването на населението и намаляването на обработваемата земя, развитието на занаятите и търговията и възможността за

Фигура 1. Българска задруга
Източник: *Водовозовой, 1898, с. 55*

неравномерно забогатяване. Преди Освобождението тези процеси са по-бавни, но след него се ускоряват от новия стил на живот в България и налагането на индивидуализма. Приемането на Закона за наследството, копиран от други държави с изцяло частна собственост, отнема всички права на останалите задруги. Правата на дъщерите да наследяват и разделят братята бързо довършва останалите задруги. Убеждението на хората, че сами могат да постигнат нещо, е друга причина за разпада на задругата, както и чиновничеството и патронажът. Икономиката след Освобождението се реструктурира, като търговията започва да се ръководи от държавата. Новата икономическа ориентация на националната държава след Освобождението води до загубата на пазарите на Османската империя. Привлекателността на градския начин на живот е друга причина за разпада на задругата.

Съществуват и външни причини за разрушаването на традиционната община и задругата. Според Варуфакис (2024, с. 67) преходът от феодализъм към капитализъм е изместване на властта на собствеността от земята към капитала. За да се случи това, през 18-и век свободните земеделци губят достъп до общински земи. „Огражданията“ в Англия и законите за подпомагане на бедните оставят свободните земеделци без земя и без работа. Разпространението се в цял свят превръщане на общинските земи в стока позволява на капитала да придобие върховна власт. През този период в Англия много селяни остават без земя и средства за прехрана, което вдъхновява теорията на Томас Малтус, според

която популацията на населението е по-голяма от средствата за неговото съществуване. В „Голямата трансформация“ Полани (2002, с. 308) пише, че на първо място западната цивилизация носи разрушителна тенденция – свят на обширна територия, който подрива родовия строй, основан на общината, властта на старейшините, като прави невъзможно развитието на отделните родове или племена. Формата на собственост върху земята има ключова роля за социалната организация. Високите данъци, ренти, ниската работна заплата имат за цел да принудят местното население да се откаже от традиционната си култура и да го застави да се приспособи към пазарната икономика – да работи за заплата и да купува необходимите му стоки от пазара. Според Полани (2002, с. 310) човешката деградация на трудещите се в епохата на установяването на капитализма предизвиква социална катастрофа, която не може да се изрази в икономически термини. Налагането на пазарната икономика разрушава традиционната структура на селския свят – селската община, старите форми на земевладение (задругата в България), традициите, обичаите, нравствеността.

Разпадането на задругата води до неравенство на селяните, на богати и бедни. Нараства „абсентиската“, по термина на Веблен (1923) собственост, на собственици, които не са свързани с производителността от земята и не живеят в земеделските си имоти. Земевладелци стават търговци, даващи заеми в натура или пари и получаващи лихва, а гаранция за получения заем става земята на отделния селянин. Например плевенският

търговец на зърнени храни Никола Върбенов дава заеми в царевца, жито или пари и почти никои от дебиторите не може да върне заема, при което земята им е взета (ДА – Плевен – 27, Ф601 К оп. 1 ар. ед, 3, 9, 11, 13). Средните селяни притежават повече земя и успяват дори в трудните земеделски години да преживяват, но селяните собственици на малко земя в трудните години на войните и след тях започват да губят земите си. Средните и гребните селяни не воюват помежду си, а създават кооперации и организации за борба срещу едрите земевладелци. Основата на тази солидарност е задругата, в която не съществува експлоатация. Чувството на равенство, на честност и социална справедливост изпълва селската гуша и след разпадането на задругата и определя политическото поведение на селянина. В селото съществува естествено отвлечение от тези, които паразитират и живеят от чужд труд (Хаджийски, 2002, с. 96).

Последиците от разпадането на задругата са анализирани от Хаджийски (2002, с. 96). В села с повече земята продължава да се обработва общо от бившите задругари, въпреки че имотът е поделен между братята. Реколтата от земята се получава от собственика на имота, от който е добита. Всеки задругар има отделна къща, семейство, домакинство. Собствениците на средни по големина имоти практикуват работа на зарега. Тлаката, при която съседи си помагат, например при строеж на къща, между гребните и средните селяни е запазена почти във всички села и остава здрава традиция на взаимопомощ. Намалява общата безвъзмездна помощ на

вдовици и бедните. Големите земевладелци не участват в зарега, тлака и други видове общ труд, дават земя на исполица (наем), при условия, непосилни на наемателя исполичар.

Разпадането на задругата намалява и колективното потребление. Намаляват общите селски трапези, празници, курбани. Селяните се разделят на бедни и богати, индивидуализират. Разпадането на задругите не водят автоматично до индивидуализъм. Старият колективистичен дух се запазва в различни форми на трудова взаимопомощ – работа на зарега, тлаки, заем на работа и др. Работата на зарега се прилага при жътва, копане на царевца, вършитба, оране, копане на лозя – задругите последователно си помагат до извършването на работата. Заемът на работа е когато работници от една задруга помагат на друга задруга при възникнали случайни работи. Заемът се връща когато задругата заемодател има нужда. Тлаката е обща работа при строеж на къща, копаене на кладенец и др., когато съседи или цялата махала помага при извършване на работата. При всички тези форми се запазва общото потребление – курбани, сватби, кръщавки и др. По тяхната честота можем да съдим за индивидуализирането на селото (Хаджийски, 2002, с. 96-97).

Заклучение

Имperiите през Средновековието са оставили задругите да съществуват и са печелели от тях. Налагането на едрата частна собственост през феодализма ги разрушава, но при българите те се съхраняват поради различията от западния феодализъм на Османската

империя. Създаването на национални държави през 20-и век и налагането на частната собственост унищожават задругите, а не интригите в тях. Задругата показва, че подобен рогов комунизъм е съществувал хиляди години, заедно с пазара и частната собственост. Социалните взаимоотношения на задругата зависят от мащаба – те не могат да се реализират в цяла държава или свят, а само в сравнително малка общност. Задругата, освен стопански институт, извършващ производство, съхранява и нравствеността на българите. Идеята за равенство, моралът, социалните взаимоотношения са тясно свързани със задругата. С разпадането на задругите деградира и нравствеността, проявяват се завистта, клеветата и други пороци. Едрото земевладение невинаги е причина за икономически растеж, както в миналото, така и през 20-и век. Процесът на окрупняване на обработваема земя, при който собствениците на големи участъци земя вземат по-малките земи на обеднените селяни, се е случвал много пъти в историята. В Античността така се създават латифундиите в Рим, а по-късно през феодализма земята се присвоява така от феодалите. В България достъпът до земя е достъп до храна. Заедно със задругата се разпада и

патриархалният начин на живот, изчезват сегянките, тлаките, другите форми на помагане с труг. Причината за разпада е окрупняването на земята, заграждането на общите земи, което в Англия става през 18-и век и оставя хиляди работници без земя и работа, в България се случва през 20-и век. Земевладелците, притежаващи повече земя, и лихварите вземат земята на гребните собственици бивши задругари. Окрупняването на земята и индивидуализма в земеделието превръща задругарите от общи собственици на земята, които са заинтересовани от производителността, в наемни работници без собственост върху земята и средствата за производство (работен добитък и стопански инвентар). В България, за разлика от Англия, през 19-и век няма индустриална революция, която да даде работа на обезземлените селяни, градовете не предлагат възможности за работа и повечето селяни остават в селата като наемна ръка на забогателите земевладелци. Една от причините за ниската производителност на земеделието в България е разпадането на задругите. Задругата в продължение на хиляди години е осигурявала на селяните правото на труг, храна и справедливо възнаграждение.

Цитирани източници (References):

1. Антология (1984). Народопсихология на българите, Издателство на Отечествения фронт.
(Antologia (1984). Narodopsihologia na balgarite, Izdatelstvo na Otechestvenia front)
2. Варуфакис, Я. (2024). Технофеодализъм, изд. „Изток-Запад“.
(Varufakis, Ya. (2024). Tehnofeodalizam, изд. „Iztok-Zapad“)
3. Водовозовой, Е. (1898). Как люди на белом свете живут, С. Петербург.
(Vodovozovoj, E. (1898). Kak ljudi na belom svete zhivutj, S. Peterburg.)
4. Гешев, Ив. (1997). Задругата в Западна България. ИК „Ясия“.
(Geshev, Iv. (1997). Zadrugata v Zapadna Bulgaria. IK „Yasia“)
5. Каждан, А. (1952). Аграрные отношения Византии, Издателство академии наук СССР, Москва.
(Kazhdan, A. (1952). Agrarnye otnoshenija Vizantii, Izdatelstvo akademii nauk SSSR, Moskva)
6. Литаврин, Г. (1977). Византийское общество и государство в X-XI вв., Издательство Наука.
(Litavrin, G. (1977). Vizantijskoe obshtestvo i gosudarstvo v X-XI vv., Izdateljstvo Nauka)
7. Литаврин, Г. (1984). Как живеят византийците, изд. „Наука и изкуство“.
(Litavrin, G. (1984). Kak zhiveyat vizantiytsite, изд. „Nauka i izkustvo“)
8. Литаврин, Г. (1987). България – Византия, изд. „Наука и изкуство“.
(Litavrin, G. (1987). Bulgaria – Vizantia, изд. „Nauka i izkustvo“)
9. Мутафчиев, П. (2014). Лекции по история на Византия, Издателство Дамян Янков.
(Mutafchiev, P. (2014). Lektzii po istoria na Vizantia, Izdatelstvo Damyan Yankov)
10. Полани, К. (2002). Великая трансформация политические и экономические истоки нашего времени, Издательство Алетейя.
(Polani, K. (2002). Velikaja transformacija politicheskie i ekonomicheskie istoki nashego vremeni, Izdateljstvo Aleteja)
11. Рънсиман, С. (1993). История на първото българско царство, ИК Иван Вазов.
(Ransiman, S. (1993). Istoria na parvoto balgarsko tsarstvo, IK Ivan Vazov)
12. Свинтила, В. (2007). Етюди по народопсихология, изд. „Изток-Запад“.
(Svintila, V. (2007). Etyudi po narodopsihologia, изд. „Iztok-Zapad“)
13. Седларски, Т. (2011). Несвободното възникване на свободния пазар – Великата трансформация на Карл Полани. (online) Available at <https://economictheoryandpolicy.wordpress.com/wp-content/uploads/2013/02/sedlarski-polanyi2011.pdf> (Accessed 03 September 2024).
(Sedlarski, T. (2011). Nesvobodnoto vaznikvane na svobodnia pazar – Velikata transformatsia na Karl Polani. (online) Available at <https://economictheoryandpolicy.wordpress.com/wp-content/uploads/2013/02/sedlarski-polanyi2011.pdf> (Accessed 03 September 2024))
14. Седларски, Т. (2022). Индивидуализъм, колективизъм, социален капитал и икономическо развитие. *Икономическа мисъл*, 67(2), с. 171-204.

- (Sedlarski, T. (2022). Individualizam, kolektivizam, sotsialen kapital i iкономическо razvitiе. *Iкономическа misal*, 67(2), s. 171-204)
15. Хаджийски, Ив. (2002). Оптимистична теория за нашия народ, том 2, ЛИК Издания. (Hadzhiyski, Iv. (2002). Optimistichna teoria za nashia narod, tom 2, LIK Izдания)
 16. Hudson, M. (2014). How the Organization of Labor shaped Civilization's Takeoff, (online) Available at https://kipdf.com/queue/michael-hudson-economics-university-of-missouri-kansas-city-usa_5ab0342c1723dd339c8047b9.html (Accessed 03 September 2024).
 17. Hudson, M. (2017). J is for Junk Economics. A guide to Reality in an Age of Deception, Dresden: ISLET Verlag.
 18. Hudson, M. (2018). ... and forgive them their debts: Lending, Foreclosure and Redemption from Bronze Age Finance to the Jubilee Year, ISLET-Verlag Dresden.
 19. Sanders, I. (1949). Balkan Village, The University of Kentucky Press.
 20. Veblin, T. (1923). Absentee Ownership and Business Enterprise in Recent Times, The Case of America, London.

Stopanskata zadruga na bulgarite

Rumen Andreev

The Economic Communal of Bulgarians

Rumen Andreev

Abstract: One of the interesting business institutes is the communal. It existed for thousands of years, and on the Balkan Peninsula it was preserved until the beginning of the 20th century. A communal is several families who live and cultivate common land. After the liberation of Bulgaria, new institutions appeared, the essence of which was different from the local cultures and social relationships and led to the dissolution of the communal. Bulgaria at the beginning of the 20th century was an agricultural country and the cultivation of the land was carried out by the rural communal, community/commune, and there was no established private property and economic individualism. For thousands of years, the communal has existed on the Bulgarian lands, which was created on an economic basis and preserves the traditions, language, and morals of the Bulgarian society. These communals are independent, and justice is at their core – the distribution of the produced products is done in the communal. Agriculture is dependent on natural conditions, so drought, floods, hail, locusts, etc. cause famine. The communals of the Bulgarians managed to overcome these disasters without a mass famine like there was in Europe in the 18th century. The purpose of the article is to examine the reasons for the long existence of the communal and its rapid disintegration after the creation of the nation-state. The existence of the communal shows that in the Balkans during the Middle Ages there was no such attachment of the peasant to the land as in feudal Europe, but there was a relative independence of the cultivators who were interested in the productivity of their own labor.

Key words: economic communal, agriculture, feudalism.

JEL: N10, P48, Q15.